

Gondolatok a magyar orvosi szaknyelv kérdéséhez

1964 és 1989 között az Orvosi Hetilapban szolgáltam szerkesztőségi munkatársként, és a lap munkájában állandóan előtérben volt a magyar szaknyelv védelmének és fejlesztésének ügye, elsősorban Trencsényi Tibor dr., a főszerkesztő törekvései nyomán. Sok vita is volt ekörül, a lapban megjelent írásokban is, de a szerzőkkel folytatott levelezésben szintúgy, mint ahogyan a Medicina Könyvkiadóval is, ahol Brencsán János is nyelvi és helyesírási reformmal próbálkozott. A törekvések fontosságát elismertem, de megoldhatatlannak láttam a magyar szaknyelv ügyét, és a későbbiekben más szerkesztői munkáimban inkább arra volt gondom, hogy legalább egy közleményen belül egységes legyen a fogalomhasználat és a helyesírás. Egy ideig szerkesztettem az Alkohológia című szaklapot, majd a Magyar Pszichológiai Szemle rovatvezetője lettem. 1986-ban én alapítottam és öt évig szerkesztettem a Psychiatria Hungaricát, a PH-t, a Magyar Pszichiátriai Társaság lapját, majd végül megalapítottam és mostanáig szerkesztettem a Pszichoterápia és a Szenvedélybetegségek (Addictologia Hungarica) című lapokat. Bőséges tapasztalatot szereztem tehát a nyelv vonatkozásában is, bár sok terem nem volt, egyedül, titkársági segítség nélkül szerkesztettem, és hiába javítottam volna, írtam volna át szinte minden kéziratot, amely elém került, nem tehettem meg. Láttam azonban, hogy a nem szorosan vett szaklapokban is gond a magyar nyelvhelyesség és a magyar fogalomhasználat, ha nem is olyan bonyolult és szinte reménytelen, mint az orvosi nyelvben.

A fő gondot én is a megfelelő magyar szakkifejezések használatának hiányában látom. E mögött legtöbbször az áll, hogy nincs megfelelő szakkifejezés, amelyet a szakterület elfogadott volna és amelynek egységes és következetes használatára szakmai fórumok vigyáztak volna. Ehhez az orvosi szerkesztők, a szakmai társaságok és az orvosegyetemi oktatók összefogása kellett volna. A magyar nevezéktan gondozni kellett volna, közzétenni a javaslatokat, nyílt vitákra teremteni módot, majd pedig betartatni az új szabályokat, elsősorban célzott szakmai közleményeken át, majd a lektori és szerkesztői munka révén. Divatot, egyfajta kultuszt kellett volna teremteni a magyar szaknyelvnek. Hozzátevé ehhez, hogy a szép, magyaros stílusra a szakkifejezéseken túl is ügyelni kellene, helyettesíteni kellene a felesleges általános idegen szavakat, a germanizmusokat is. Figyelembe kellett volna venni a teljes és könnyű érthetőség biztosítását, a meghatározásokat, a rövidítések szembeszökő, áttekinthető feloldását, az áttekinthető táblázatok készítését. Sokszor felme-

rült, hogy nyelvész szakembereknek kellett volna külön gondozni a könyvek, cikkek szövegeit.

Magam három lényeges okát látom, hogy nem történt változás, javulás a nyelv vonatkozásában, holott a magyar szakirodalom az orvostudományban nagyarányú lett, meghaladja mértékében számos hozzánk hasonlítható fejlettségű nyugati ország irodalmának mértékét és színvonalát. (Olyan országokat kell ide sorolni, amelyek nem valamelyik világnyelvet használják, pl. a skandináv országokat, Hollandiát, a cseh és lengyel nyelvű orvosi irodalmat stb. Érdemes lenne az összehasonlítást vizsgálódó módon elvégezni, hiszen a germán nyelvcsaláddhoz tartozó skandináv nyelveken könnyű átvenni a szakkifejezéseket, a szláv és a latin nyelvek is erősítik egymást a szaknyelvben, talán a finnekre lenne érdemes figyelni vagy a törökökre.)

1. A szakkifejezések vagy műszók sajátos jelentéstartalommal bírnak, amelyek eltérnek (rendszerint szűkebbek) a magyar szó jelentési szerkezetétől. Az idegen szó segíti a fogalom kívánt jelentésének elkülönítését. A görög és a latin nyelv – főleg szóösszetételei szabályai és új szóképzéseinek szemantikai rendje miatt – kiválóan alkalmas volt az orvosi nevezéktanra (is). Nem véletlen, hogy ma is folyik görögös-latinos szakszóképzés olyan angol szavakból, amelyek a görög vagy a latin nyelvből származtak, és a francia hatására, ill. a műveltségi nyelvhasználat részeként kerültek az angolba. Újabbán az angol nyelvből főleg metaforaképzésen át, rétegnyelvi alapon jönnek létre találó kifejezések, amelyek a szakma zsargonjában ugyanúgy érdekesnek tűnnek az átvételre, mint a görög és a latin szóalakzatok. Ha mindezeket magyarra fordítanánk vagy magyarul adnánk vissza, külön szövegkörnyezettel kellene biztosítani szakszerű jelentésüket (előzetes szakmai egyeztetés és elfogadás után). Az orvosi szakmai kommunikáció, úgy látszik, nem képes nélkülözni az idegen eredetű szakkifejezéseket, és ezek nagy száma miatt most már nagyon nehéz lenne az egyeztetés. A szakkifejezések sajátos kontextusai (a klasszikus nyelvekben a jelentési rendszer, az angol kifejezésekben a képi vagy jelképi elem) új, alkotó szóképzést enged meg új összefüggésekre, jelenségekre, és ezek magyarítása már különösen nehéz lenne.

2. A magyar nyelv sajátos helyzetben van. Egyrészt az ókori eredetű kifejezések nagymértékben átmentek a művelt nyelvbe; még a huszadik század első felében is megengedett volt a sok

idegen kifejezés. Emiatt a régi, ókori eredetű szaknyelv még akkor is könnyen megtanulható és használható volt az orvosok számára, amikor már régen nem tanultak sem görögöt, sem latint. (Aki Révay József kitűnő „Megtanulok latinul” című könyvét ismeri, tudja miért. Másrészt a magyar orvosok nem tanultak meg világnyelven kommunikálni, még németül sem a második világháború előtt, és angolul kivált nem, egészen a legutóbbi időkig – sajnos még oroszul sem.) A nyugati országok orvosainak többsége jól kommunikál angolul, könnyen olvas (szinte minden ambiciózus diák vagy pályakezdő hosszabb ideig eljut angol nyelvtérületre). Így nemcsak időlegesen képes áthidalni a terminológiai nehézségeket, de szembesül a fordítás jelentéstani és szövegkörnyezeti sajátosságaival is. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy nem kell „sietnie”. Használja az új kifejezéseket angolul, és van idő megvárni, míg valamilyen egyeztetés után anyanyelvén is létrejön általánosan elfogadott szakkifejezés. Nálunk szinte azonnal alkalmazzák, idézőjelben átveszik az új szavakat, az irodalomkövetés és a modernitás jelképe ezek idegenes használata. Sok magyarnyelvű közlemény keletkezik, sok könyvet fordítanak le, nincs mód egyeztetésre. Az utóbbi évtizedben pedig szinte nem érdemes magyarul írni, hiszen a magyar nyelvű közlés értéke egyre kisebb. Idézési gyakoriságra kell törekedni, ez csak angol közlemény esetében lehetséges, és jelentős lapban kell közölni, amelynek magas az „impact factor”-a (no ez hogy fordítjuk? – nagy a súlya, meghatározó a szerepe a szakterület értékszemléletére, fejlődési irányainak megszabására?). Ez az „átcsapás” az angolra viszont már nem segíti a belső fordítási munkát, a magyar változat egyszerűen érdektelenné válik. A tartalom a lényeg, mondják, az idegen szavak nyomán úgyis értjük, miről van szó...

3. Be kell vallani, a szakirodalom egy része – nagy része? – növekvő része? – amúgy sem „emberi fogyasztásra” készül. A szakmai tudományos munkában mind nagyobb mennyiségű szakirodalmat kell feldolgozni, gyakori a pásztázó vagy a részleges olvasás, sok szakmában már csak az adatok érdekesek. Talán nem is érdemes törődni szaknyelvi finomságokkal? Talán inkább a rövidítéseket kellene szaporítani, vagy a közlemények szerkezeti felépítését tovább formalizálni, hogy ami szükséges, az rögtön kiugorjon? Lehet, hogy külön közlési szintereket kellene biztosítani a magyarnyelvű írásoknak, előadásoknak, amelyben el lehetne hagyni a kötelezőnek tűnő száz vagy néhány száz idézetet (esetleg ezt valamilyen honlapon hozzáférhetővé tenni), és ahol egy-egy munkacsoport egyszerre mutatja be azt, amit 150 cikkben és számos könyvfejezetben főleg azért tagolt szét, hogy ezek a bűvös közleményszámok, idézetek, faktorok meglegyenek, mindenkinek a csapaton belül, az idősebbnek hatalma, a fiatalnak munkája vagy minősítési pályaterve okán.

Ezeknek az okoknak következtében szinte reménytelennek tartom, hogy a dolgokat rendezni lehetne. Kivált rövid időn – pl. 4-5 éven – belül. De mégis kell ezzel foglalkozni! Mégis meg kellene próbálni összefogni! A magyar orvosi kommunikáció egészében is és szakmáin belül is szétesett, alig működik. Óriási dolog lenne „szót érteni” egymással a szaknyelv körül, együttműködni olyan téren, ahol a vetélkedésnek vagy az érdekellentétnek nincs jelentősége, ahol sokan szóhoz jutnak, és az idősebb tapasztalatát esetleg a fiatal szellemi rugalmassága vagy újító kedve, teremtő készsége egészíti ki.

A Magyar Orvosi Nyelv megindulása ezért szerintem korszakos jelentőségű esemény a magyar orvosi közéletben.